

Voorwoord

Trots is een woord dat goed past bij wat in de afgelopen jaren is bereikt door en met het middelbaar en hoger beroepsonderwijs. Er staan sterke onderwijsinstellingen. Zowel de instellingen zelf als de bedrijven en de overheid hebben de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Dit onderwijs kan zich, ook internationaal, handhaven in de top.¹

Het accent lag de laatste dertig jaar op totstandkoming en uitbouw van grotere, functioneel autonome, onderwijsinstellingen. Deze instellingen moesten zelfstandig en in wisselwerking met de eigen regio onderwijs kunnen ontwikkelen. Schaalvergroting werd gezien als randvoorwaarde voor maatwerk en flexibiliteit. Nu is het tijd deze gezamenlijke inspanning sterker in de regio te verankeren. De snelheid van de ontwikkelingen vraagt veel flexibiliteit van de onderwijsinstellingen. Het is daarom belangrijk dat we oog hebben voor het feit dat vraagstukken per regio kunnen verschillen.

Complexe vraagstukken die het beroepsonderwijs direct raken, zoals op het gebied van industriebeleid, sociale innovatie en integratie, zullen in de toekomst vooral in de regio aangepakt worden. Er is veel regionale diversiteit in de arbeidsmarkt. Dat vraagt om maatwerk en betrokkenheid van burgers, bedrijven en andere regionale stakeholders.

Inmiddels is er veel in gang gezet. We zien dat regionale partijen zich rond urgente speerpunten organiseren. Ook instellingen voor beroepsonderwijs werken steeds meer en beter samen met hun regionale omgeving. De ontwikkeling en positionering van lectoraten, publiek-private samenwerkingsverbanden, Centres of expertise, Centra voor innovatief vakmanschap en living labs hebben eraan bijgedragen dat onderwijsinstellingen en bedrijven in de regio actiever samenwerken aan up-to-date, kwalitatief hoogwaardig onderwijs. In de Centra ontwikkeling participeren anno 2016 ongeveer 4.000 bedrijven. Zij weten elkaar ook steeds beter te vinden als het gaat om toegepast onderzoek en innovatie.

Met de concentratie op regionale en sociaaleconomische zwaartepunten ontstaat er, ook in het beroepsonderwijs, steeds meer diversiteit. Voorbeelden zijn: Energie in Groningen; Chemie in Limburg; Technologie in Twente; Design in Eindhoven, Creatief in Utrecht. Er worden dwarsverbanden gelegd: multidisciplinaire en crosssectorale opleidingen en lectoren van verschillende vakgebieden organiseren zich rond multidisciplinaire thema's, waarover studenten, docenten en werknemers van bedrijven zich gezamenlijk buigen. Door deze samenwerking is er in de afstemming tussen onderwijs, onderzoek en toepassing al veel bereikt.

Maar de ontwikkelingen kunnen en moeten robuuster. De regionale samenwerking is nog te incidenteel en vaak afhankelijk van individuen. Het beroepsonderwijs blijft voor studenten, werkenden, het bedrijfsleven en de overheid alleen waardevol als het zich kan aanpassen bij en anticiperen op actuele trends en ontwikkelingen van zowel globalisering als regionalisering. Gelet op de positie van het beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt van mbo- en hbo-opgeleiden is een sterkere inbedding in de regio noodzakelijk.

¹ Zie onderlegger 'Beroepsonderwijs in internationaal perspectief', redactie Mark van der Meer i.s.m. Birch Consultants

Leeswijzer

In Hoofdstuk I schetsen we beelden van de toekomst van het beroepsonderwijs, zoals zij naar voren zijn gekomen tijdens Forumbijeenkomsten. Hierin wordt helder voor welke uitdagingen het beroepsonderwijs staat en welke antwoorden mogelijk zijn.

Om de al gebleken 'goede voorbeelden' van vernieuwend beroepsonderwijs op te kunnen schalen is een veranderstrategie op meerdere niveaus nodig. Hoofdstuk II bevat de uitgangspunten hiervoor. In Hoofdstuk III concretiseren we deze veranderstrategie: wat vraagt dit van regionale en landelijke partijen? Welke instrumenten zijn daarbij behulpzaam?

Hoofdstuk I

Beelden van de toekomst van het beroepsonderwijs

Tijdens de bijeenkomsten van het Forum Beroepsonderwijs zijn vijf belangrijke beelden van de toekomst geformuleerd.

Beeld 1. Up-to-date beroepsonderwijs

Het beroepsonderwijs biedt al veel en studenten waarderen dat. Tegelijkertijd kunnen de talenten van studenten nog beter worden benut, onder meer door beter aan te sluiten bij hun belevingswereld.

*"Ik studeer elektrotechniek omdat het me leuk lijkt om nieuwe gadgets te bouwen. Maar op school moet ik uit boeken leren en mijn smartphone uitzetten."
(Student uit Helmond, 3 december 2015)*

*"Na mijn niveau 2-opleiding te hebben behaald ben ik een eigen bedrijf gestart. Ik ben nu twee jaar verder en door de groei van mijn bedrijf heb ik meer kennis nodig van administratie en financiën. Vandaar dat ik graag terug naar school zou willen. Maar bij het ROC wordt me doodleuk verteld dat ik dan moeten stoppen met mijn bedrijf want ik moet bij een ander bedrijf gaan stagelopen."
(Student, Amsterdam, 1 oktober 2015)*

Studenten worden hier in gesteund door bedrijven. Zij geven aan dat de leerstof vaak verouderd is. Technologie wordt in toenemende mate een 'change agent' voor bedrijven en innovatie, en het onderwijs moet hieraan meer aandacht besteden. Ondernemerschap in de opleiding is nodig om mensen voor te bereiden op een arbeidsloopbaan die dynamisch en onzeker is. De bedrijven willen de vakopleidingen sneller actualiseren en ze willen jongeren opleiden in hun bedrijven.

Beeld 2. De regio als bron van innovatie

De regio is de plek waar partijen elkaar vinden. Er is behoefte aan beroepsonderwijs dat inspeelt op de regionale behoefte. Als er in een regio specifieke bedrijvigheid is met specifieke innovatievragen, zou een instelling daarop kunnen focussen. In regio's waar werk gemaakt wordt van modern en uitdagend beroepsonderwijs zijn meerdere partijen daarbij betrokken.

*"Bedrijven zijn aanwezig, kennisinstellingen van mbo tot en met de universiteiten hebben zich gecommitteerd en de overheid/gemeente is sterk betrokken. Zij delen een beeld om iets te gaan bouwen waar niet alleen zichzelf maar ook grote groepen burgers, studenten en bedrijven profijt van zullen hebben. Scholen en bedrijven zijn afhankelijk van elkaar en de overheid is niet alleen een financier maar profiteert ook mee."
(Conclusies uit een bijeenkomst van het Forum in Helmond)*

Een manier om de regio als netwerk beter in beeld te brengen, is door het concept van een 'regionaal ecosysteem', zoals ook wordt gebruikt in het beleidsmatige denken over innovatie.² Daarin gaat het om een netwerk van onderling afhankelijke, verschillende partijen die zonder externe, centrale aansturing innovatieve oplossingen creëren en adopteren.

² Zie onderlegger 'Ecosystemen', redactie Platform Bèta Techniek.

Beeld 3. Maatwerk en nieuwe vormen van (keten)samenwerking

Voor veel studenten gaat de route naar succes via bochten. Bovendien bestaat er tussen en binnen regio's, opleidingsniveaus en sectoren grote verschillen in de studentenpopulatie. Het middelbaar beroepsonderwijs vervult een spilfunctie doordat hier een start- en een doorstroomkwalificatie naar de arbeidsmarkt en/of vervolgonderwijs behaald kunnen worden. Om deze spilfunctie goed te kunnen vervullen, moeten onderwijsinstellingen ruimte nemen en krijgen om het aanbod en het niveau van de vakken, de stages en de leerwerkbanen flexibeler in te zetten. Er is meer maatwerk nodig voor een succesvolle studieloopbaan van de zeer heterogene groep studenten in het beroepsonderwijs.

Alle betrokkenen geven aan dat het tijd is om de samenwerking met bedrijven op een andere manier vorm te geven. Het gaat om partnerschap tussen scholen en bedrijven, gericht op de (leer)loopbanen van studenten én van werkenden. Dat vraagt om inzet van opleiders, van het werkveld, van studenten, van regionale overheden. Daarbij wordt gepleit voor meer maatwerk en flexibiliteit. Het traditionele onderwijs met zijn strikte scheidingen tussen 'binnenschools' en 'buitenschools leren' voldoet niet meer.

"Goed beroepsonderwijs is responsief. Door nauwe samenwerking met bedrijven kunnen scholen blijven inspelen op de snel veranderende wereld. We moeten niet precies vastleggen wat er over twee jaar of vier jaar in het onderwijs wordt gedaan, maar juist beweeglijk zijn en aanpassingsvermogen bezitten." (Student)

Hierbij dienen we ook rekening te houden met kansenongelijkheid. Binnen de heterogene groep studenten waaruit het beroepsonderwijs bestaat, blijkt niet iedereen dezelfde kansen te hebben. Onder andere de afkomst is een sterk bepalende factor voor de kansen van een student. Uit het analyserapport van de Nationale DenkTank 2016 komt naar voren dat studenten met een allochtone achtergrond structureel lager geschoold zijn dan studenten met een autochtone achtergrond.

Een belangrijke factor hierin zijn de stages.³ Ook blijkt dat mbo-doorstromers twee keer zoveel kans hebben om uit te vallen op het hbo als havisten. Dit verlaagt de kansen van (v) mbo'ers om via het schoolsysteem op te klimmen, terwijl juist kansarme jongeren relatief vaak van een doorlopende leerlijn gebruikmaken om door te stromen in de keten. Omdat het onderwijs ook een emanciperende rol heeft, is het belangrijk om de overgangen tussen opleidingstype en niveaus goed te laten verlopen. Waarbij het de voorkeur kan hebben om de verantwoordelijkheid in de keten te beleggen bij de toeleverende scholen.

Beeld 4. Onderwijsinstellingen van sterk en autonoom naar vitaal en regionaal verankerd

Onderwijsinstellingen zullen zich verder ontwikkelen tot regionaal verankerde en vitale instellingen. Zij zijn wendbaar: open naar alle partners binnen de instelling en daarbuiten en gericht op het samen vinden van kansen om de regio te versterken. Zij zijn ook weerbaar: beroepsonderwijs is geen markt, maar onderdeel van een regionaal netwerk. Zij hebben een heldere visie op de eigen toegevoegde waarde en op de eigen professionaliteit om deze te realiseren. Een andere manier van onderwijs organiseren is nodig om in de ontwikkeling tot vitale en regionaal verankerde instelling het onderwijs ook werkbaar te maken.

"Het bedrijfsleven is enorm aan het veranderen, er vinden experimenten en cross-overs plaats. Het onderwijs volgt de beweging in het bedrijfsleven onvoldoende. Er is veel meer ruimte in wet- en regelgeving voor verandering dan mensen veronderstellen. Die ruimte wordt op dit moment niet voldoende benut. We hebben bestuurders nodig die de voorhoede pakken, die niet bang zijn om op hun snufferd te gaan. Het onderwijs moeten we van besturen naar faciliteren brengen, we moeten een bottom-up-beweging maken waarin er veel meer contact is met andere instellingen." (Onderwijsbestuurders)

"Het ideale toekomstplaatje is dat studenten in bedrijfsprojecten werken waar meerdere disciplines aan de orde komen. Om dat te bereiken, is samenwerking en organisatie van het onderwijzend personeel nodig. Wij proberen nu docentstages in te voeren, omdat we merken dat docenten die al jaren in het onderwijs zitten, gevoel verliezen voor de dynamische omgeving van het bedrijf. De stages maken het voor docenten makkelijk om wat er in het veld gebeurt, in een context te plaatsen en dat met de leerlingen te delen." (Onderwijsbestuurders)

³ Zie onderlegger 'Het beroepsonderwijs van de toekomst – Volgens De Nationale DenkTank 2016' redactie de Nationale DenkTank

"De rol van de docent is veranderd: deze is regisseur van de informatievoorziening naar studenten en leert hoe studenten tot een goede kennisontwikkeling kunnen komen. We maken nu langdurige afspraken met het bedrijfsleven om samen te werken. Deze kennis brengen we terug in het onderwijs. Deze externe oriëntatie kent een zekere tegenstrijdigheid met de verstatelijkte setting van het beroepsonderwijs. Een verstatelijking die door zijn bureaucratische regels en toezicht- en verantwoordingskaders instellingen vooral triggert in hun interne oriëntatie." (Directeur van een hbo-afdeling)

In de zoektocht naar vernieuwing, nieuwe verbindingen en werkvormen wordt de cruciale rol van docenten benadrukt. Samenwerking in teams van docenten blijkt een voorwaarde om de 'bottom-up' beweging te kunnen maken waardoor scholen in een open verbinding met hun omgeving kunnen functioneren. Er zijn voorbeelden van teams die zich uitbreiden tot teams van docenten, studenten, management en bedrijven, gezamenlijk gericht op het vormgeven van onderwijs. Een sterkere regionale verankering betekent niet alleen voor het onderwijs een verandering. Verankering vergt ook commitment van bedrijven en andere partners. Het gaat erom samen te zorgen voor aantrekkelijke kennisprogramma's voor jongeren en ouderen, gericht op duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt.

Verankering vergt ook commitment van bedrijven en andere partners.

"Partijen delen een gezamenlijke droom. Een droom die voortkomt uit intrinsieke motivatie en een droom waarop de regio trots kan worden. Cruciale personen met een persoonlijke drive, en dus belang, moeten elkaar kunnen vinden om in gezamenlijkheid ontwikkelingen in gang te zetten, geld vrij te maken en mensen in hun omgeving te enthousiasmeren." (Conclusie uit een Forumbijeenkomst)

"Door verbindingen wordt samenwerking geïnstitutionaliseerd. Mensen met verschillende achtergronden verspreiden het. Door bewezen toegevoegde waarde neemt de interesse toe. Het gaat erom dat je niet meer zonder elkaar moet kunnen. Alleen een langdurige commitment van stakeholders leidt tot zelfvoorzienende en daarmee duurzame verankering." (Directeur van een Center of Expertise)

Beeld 5. Een overheid die verbindt én stuurt

De omslag van autonome onderwijsinstelling naar partner in een ecosysteem heeft ook gevolgen voor de rol van de overheid. Lokale of regionale overheden kunnen het initiatief nemen om een regionaal ecosysteem te vormen of dit ondersteunen, door partijen om de tafel te vragen en materiaal aan te leveren dat zicht geeft op de kracht en zwakte van de regio. Regionale of lokale overheden hebben ook een ander belang bij een regionaal ecosysteem: zij hebben immers een verantwoordelijkheid voor re-integratie van werkzoekenden en gedeeltelijk arbeidsgeschikte inwoners. Hierbij kan kwalificatie een belangrijke rol spelen.

"Als we de leerloopbanen van studenten echt centraal stellen, ligt er een taak voor alle betrokkenen om de individuele verantwoordelijkheid van de afzonderlijke onderwijsniveaus te herdefiniëren naar een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de gehele leerloopbaan. De landelijke overheid moet dit steunen. En die overheid is meer dan het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Ook de ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Economische Zaken hebben hierin een verantwoordelijkheid. Vanuit deze ambitie zou veel meer beleid gemaakt moeten worden, leidend tot afspraken tussen de verschillende onderwijsniveaus van vmo tot en met universiteit en de partners uit de regionale context." (Conclusie uit een Forumbijeenkomst)

De landelijke overheid kan in de bestaande (onderwijs)wetgeving, en in de daarin voorgeschreven governance, meer lucht en ruimte creëren zodat onderwijsinstellingen meer maatwerk naar hun studenten én naar de regio kunnen bieden. Ook is er binnen de landelijke overheid samenwerking nodig om te bewerkstelligen dat het beroepsonderwijs zich ontwikkelt tot een partner in kennis en 'Leven Lang Leren'. Samenwerking tussen landelijke en regionale overheden is daarbij onontbeerlijk. Deze ontwikkeling is de afgelopen jaren gestart met de totstandkoming van een Techniek- en Zorgpact.

Hoofdstuk II

Uitgangspunten voor vernieuwend beroepsonderwijs

We willen een veranderstrategie ontwikkelen om de al bestaande goede voorbeelden van vernieuwend beroepsonderwijs op grotere schaal te kunnen introduceren. Daarvoor zijn alle partijen nodig op alle niveaus. In deze strategie passen experimenten en uitwisseling om informatie op te halen en successen op te schalen. Het startpunt daarvoor ligt in de regio. Het landelijke beleid moet hiervoor ruimte en stimulans bieden en zich laten voeren door dit regionale perspectief. Het gaat om een verbindende aanpak met alle partijen: studenten, docenten, bedrijven, arbeidsorganisaties, onderwijsbestuurders, overheden, met en tussen regio's, instellingen en het landelijke niveau.

Tijdens de Forumbijeenkomsten zijn als inhoudelijke uitgangspunten geformuleerd:

Beroepsonderwijs als verbindende partij in de samenleving

Naast toegenomen dynamiek door de technologische ontwikkelingen in bedrijven, zien we een sterk veranderende arbeidsmarkt. De beroepsbevolking wordt diverser en er zijn polarisatietendensen in de samenleving waarbij uitsluiting van groepen dreigt. Talenten van (toekomstige) werkenden en werkzoekenden worden daardoor onvoldoende benut. Tegelijkertijd wordt op de arbeidsmarkt duurzame inzetbaarheid steeds belangrijker door de vergrijzing en de veranderingen van het werk. Een 'up-to-date'-kwalificatie van jongeren is één van de sleutels tot een meer inclusieve samenleving.

Wendbaar, weerbaar en werkbaar beroepsonderwijs kan en wil een verbindende rol spelen. Het gaat daarbij om een ketenaanpak in het beroepsonderwijs: vanaf vmbo tot en met hbo, gericht op de talentontwikkeling van studenten en doorontwikkeling – Leven Lang Leren - van werkenden en werkzoekenden. Het beroepsonderwijs kan door haar positie als opleider, begeleider, partner en kennisproducent een stevige bijdrage leveren aan duurzame kwalificaties en duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt. Uiteraard moet dit gebeuren in samenspraak met andere partijen, zoals bedrijven, gemeenten, belangenorganisaties, arbeidsmarktorganisaties, sociale zekerheidsinstanties en particuliere opleiders.

Daarbij is het noodzakelijk om ruimte te pakken voor meer regio-specifieke inbreng.

De regio staat centraal en vormt een ecosysteem

In de regio, en verbonden met andere partijen: daar ligt het ankerpunt voor het beroepsonderwijs.⁴ Het regionale netwerk vormt een ecosysteem. De mensen die werken, sturen en ondernemen bij bedrijven en kennisinstellingen staan in het hart van deze netwerken.

Het denken in termen van een ecosysteem maakt het voor het beroepsonderwijs mogelijk de vraagstukken van regionale ontwikkeling, innovatie, menselijk kapitaal (zoals kennis) en arbeidsmarkt te verbinden. Het verbindt zo ook regionale overheden, bedrijven en instellingen voor beroepsonderwijs. De onderwijsinstellingen functioneren hierin als regionale opleidings- en kenniscentra, in samenwerking met bedrijven, overheden, burgers en andere vormen van onderwijs. In deze kenniscentra wordt de sectorale invalshoek gecombineerd met specifiek-regionale kenmerken.

De samenwerking in het ecosysteem is gericht op het vergroten van synergie en versterken van regionale sterktes ('regionaal DNA'). Er zijn veel verschillende vormen van samenwerking tussen beroepsonderwijs, bedrijfsleven en overheden, gericht op

⁴ Zie onderlegger 'Ecosystemen' redactie Platform Bèta Techniek

Globalisering van de (wereld)economie gaat gepaard met een verdere specialisatie over landen en werelddelen. Dit proces dwingt Nederland na te denken over de vraag waar het land goed in is.

verschillende groepen die in de regio werken, werk of omscholing zoeken, wonen, naar school gaan of studeren. Onder andere in publiek-private samenwerking (PPS) krijgt permanente samenwerking vorm. De schaal en de organisatie ervan is aan de organisaties en instellingen in de regio. Wanneer de samenwerking onvoldoende van de grond komt, mag van gemeenten en provincie initiatief worden verwacht.

Tegelijkertijd met regionalisering zien we een proces van globalisering. Globalisering van de (wereld)economie gaat gepaard met een verdere specialisatie over landen en werelddelen. Dit proces dwingt Nederland na te denken over de vraag waar het land goed in is. Expertise ligt vooral op het vlak van kennis- en kapitaalintensieve productie en diensten. Hiervoor werd onder meer een (topsectoren)beleid ontworpen. Een dergelijk beleid is alleen succesvol als het wordt verbonden met human capital en innovatiekracht en versterking van (hoger) beroepsonderwijs en onderzoek. Veel topsectoren kennen een sterke mate van regionale clustering. Ook dit pleit voor een regionalisering van dat beleid als het gaat om daadwerkelijke realisatie. Concreet betekent het dat er in het regionale ecosysteem niet alleen regionale belangen en dimensies een rol spelen, maar dat er óók afwegingen gemaakt worden die (inter)nationale aspecten in zich hebben. Overleg en afstemming tussen regio's en Rijk zijn daarbij nodig.

Diversiteit in samenwerkingsvormen tussen beroepsonderwijs en bedrijven

De huidige vormen van samenwerking tussen beroepsonderwijs en bedrijven zijn vastgelegd in wetgeving rond kwalificatiedossiers, wettelijke vereisten rondom stages, et cetera. Er zijn andere, meer hybride vormen gewenst om het beroepsonderwijs van de toekomst vorm te geven. Er zijn voorbeelden van coöperaties waarin ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf, belangrijke partners juist voor het beroepsonderwijs, samenwerken met onderwijsinstellingen om het onderwijs te vernieuwen en een bijdrage te leveren aan regionale innovaties. Wij willen dit soort vormen van samenwerking stimuleren en bij succes opschalen.

Daarnaast zijn ook standaarden en structuur nodig om flexibiliteit te kunnen leveren. Door te experimenteren met verschillende vormen van samenwerking en door het proces en de resultaten goed te analyseren, ontwikkelen we de nieuwe standaarden en structuren. We bekijken daarbij ook hoe landen om ons heen omgaan met de uitdagingen aan het beroepsonderwijs.

Onderwijsinstellingen als kennisorganisatie, Leven Lang Leren-partner en lerende, vitale organisaties

Er zijn verschillende voorbeelden van concentraties rond regionale zwaartepunten of regionale specificaties, zoals Centra voor innovatief vakmanschap en Centers of expertise, living labs en innovatiewerkplaatsen. Opleidingen van verschillende vakgebieden organiseren zich rond multidisciplinaire thema's waarbij studenten actieve medevormgevers zijn van hun opleiding. De betrokken onderwijsinstellingen zorgen er gezamenlijk voor dat studenten niet tussen de wal en het schip vallen. De waterscheidingen tussen binnenschools en buitenschools leren, tussen initieel leren en bijscholing, en tussen werknemer/ondernemer en student, worden opgeheven in het belang van samen leren, innovatie of kennisoverdracht. Wij willen deze vormen opschalen, zodat instellingen voor beroepsonderwijs zich kunnen ontwikkelen tot een kennispartner in het ecosysteem. Dit vraagt ook om een andere visie op het beroepsonderwijs én een andere manier van het organiseren en aansturen van instellingen voor beroepsonderwijs.

Een verbindende en sturende Rijksoverheid

Een ecosysteembenadering vraagt om regionale arrangementen die resulteren in andersoortige relaties tussen onderwijsinstellingen, bedrijfsleven en regionale overheden. Voor de Rijksoverheid zien wij twee belangrijke taken bij het op gang helpen van dit proces: een nieuwe proactieve rol innemen als facilitator van regionale ecosystemen met behulp van menskracht, kennis en financiën, en ruimte scheppen in aansturing, bekostiging en toezicht.

Sturen en soms stevig optreden blijven ook nodig. Maar de vernieuwing van het beroepsonderwijs vergt een nieuwe, meer verbindende aanpak. Het gaat om verbindingen binnen het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, bijvoorbeeld om samenwerking tussen mbo en hbo te stimuleren. Daarnaast zijn hechtere verbindingen tussen de ministeries van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Economische Zaken (EZ) belangrijk, om ervoor te zorgen dat het beroepsonderwijs beter in staat is om in te spelen op regionaal-economische kansen en innovatievraagstukken en zich kan ontwikkelen tot kennispartner in de regio. Verbinding is ook belangrijk met regio's en met partijen in de samenleving zelf. De Rijksoverheid moet leren effectief te schakelen tussen 'sturen en verbinden'.

Hoofdstuk III

Veranderstrategie gericht op het creëren van ruimte

We doen een aantal aanbevelingen aan de politiek om vanuit de genoemde uitgangspunten opnieuw richting te geven aan het beroepsonderwijs. Die zijn vooral gericht op het creëren van meer ruimte bij de inrichting, financiering en besturing van het beroepsonderwijs. In navolging van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS), die tijdens een conferentie over de toekomst van de zorg pleitte voor meer pluriformiteit, willen ook wij pluriformiteit of diversiteit toevoegen aan de pijlers van het stelsel van beroepsonderwijs. Bij een pluriform stelsel past ook een nieuwe besturingsvorm. Die kan niet worden afgekondigd, maar moet worden ontwikkeld in vormen van zogenoemde 'experimental governance.' Experimental governance wordt gekenmerkt door experimenteeruimte, de wil om te leren van fouten, en publieke betrokkenheid.

"Geen pasklare antwoorden die door de overheid of het management worden opgelegd, maar een onderzoekende houding gekoppeld aan de kennis en ervaring van de betrokken partijen of gemeenschappen. Wat precies de beste oplossing is, is van tevoren niet altijd duidelijk te zeggen. Afvinklijstjes of eenduidige kaders bieden weinig soelaas." (Pauline Meurs, inleiding tijdens RVS-conferentie "De zorg van morgen: een waardevolle zorg", 10 oktober 2016).

In zes actiepunten doen wij een voorzet voor een veranderstrategie.

Actiepunt 1. Onderwijs anders organiseren

Er zijn voorbeelden waarin het beroepsonderwijs zich met andere partijen in een regionaal netwerk verbindt om op allerlei niveaus samen te werken. Daarmee willen we verdere ervaring opdoen door het opzetten van werkplaatsen of ateliers voor vernieuwing en experimenten. We willen komende jaren circa twintig procent van het beroepsonderwijs bereiken met vernieuwende samenwerkingsconcepten en vormen van publiek-private samenwerkingen in het beroepsonderwijs. Daardoor kan er in iedere regio voldoende dynamiek ontstaan om de veranderingen op maat en in de regio specifiek door te zetten.⁵

Vernieuwend beroepsonderwijs leidt tot verdere professionele ontwikkeling van docenten. Daarnaast kunnen samenwerkingsverbanden van teams van docenten, studenten en relevante bedrijven arbeidsmobiliteit tussen onderwijs (docenten) en bedrijven (werknemers) tot gevolg hebben. Met deze uitwisseling kunnen tekorten in het docentenbestand worden aangepakt. We willen daarom ervaring opdoen met regionale Academies voor docenten. In deze Academies komen vmbo- en mbo-scholen, lerarenopleidingen en het bedrijfsleven samen⁶. Managers en bestuurders in het beroepsonderwijs vragen wij dit proces te faciliteren en te sturen, onder meer door te bouwen aan partnerschappen binnen het regionale ecosysteem, en de teams binnen de onderwijsorganisatie te stimuleren tot meer samenwerking binnen de instelling en met het werkveld.⁷

⁵ Zie onderlegger 'Regionale dynamiek en beroepsonderwijs, redactie Birch Consultants.

⁶ Zie 'Circulaire carrières op een grenzeloze arbeidsmarkt', uitgave Platform Bèta Techniek, april 2016.

⁷ Zie onderlegger 'Grenzeloos beroepsonderwijs: leren vernieuwen mét de samenleving', redactie Kennisland

Actiepunt 2. Versterking regionale verankering van instellingen voor beroepsonderwijs

In een aantal regio's wordt gewerkt aan een sterkere verankering van het beroepsonderwijs in de regio, gekoppeld aan sociaaleconomische en maatschappelijke zwaartepunten in de regio. Daarbij zijn de volgende stappen behulpzaam:

- **Strategische oriëntatie en positie van het beroepsonderwijs in regio.** Deze oriëntatie start meestal met partijen of personen in de regio die een gezamenlijke ambitie hebben. Die ambitie wordt geconcretiseerd op basis van ervaringen, feiten en cijfers over de kracht en kansen van de regio. Wij willen met betrokken partijen nadenken over instrumenten die een dergelijke oriëntatie stimuleren en verdieping faciliteren.
- **De implementatie van samenwerking in ecosystemen binnen de regio's.** De ervaringen met Techniek- en Zorgpact leren dat er zo recht gedaan kan worden aan de verschillen tussen regio's en tegelijkertijd koers en richting kan worden gegeven aan nationale ambities.
- **Bij de regionale ambitie passende prestatieafspraken.** In het recente verleden zijn er met instellingen voor beroepsonderwijs kwaliteits- en prestatieafspraken gemaakt over onder meer verbetering van het rendement en voortijdig schoolverlaten. Als deze prestatieafspraken gehandhaafd blijven, dan pleiten wij ervoor om te experimenteren met meer regionaal toegespitste prestatieafspraken.
- **Wij bepleiten een robuuste opzet⁸ van een Regionaal Investeringsfonds Beroepsonderwijs voor menselijk kapitaal⁹,** waarin regionale doelen en ambities verweven zijn met landelijke prioriteiten. Financiële armslag is een stimulans. De regio investeert zelf en komt daarnaast voor cofinanciering in aanmerking. Van landelijke zijde wordt het fonds ten minste gevoed door de drie betrokken ministeries: OCW, SZW en EZ. Een sterkere regionale oriëntatie in de inzet van Opleidings- en Ontwikkelingsfondsen kan daaraan gekoppeld worden.

⁸ Inspiratiebron: Nationaal Coördinator Groningen. 'Meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen 2016-2010'

⁹ Zie onderlegger 'Regionaal Investeringsfonds Beroepsonderwijs 2.0', redactie Platform Bèta Techniek

Actiepunt 3.

Passende sturing op - en beoordeling van kwaliteit: experimental governance

Functioneren in een ecosysteem heeft consequenties voor alle betrokken partijen. Door uitwisseling wordt het gezamenlijk leren versterkt en zal er synergie optreden, zullen waterscheidingen verdwijnen en nieuwe vormen van samenwerking ontstaan. Onderwijsinstellingen hebben in het netwerk niet het monopolie op kennis- en kennisontwikkeling; bedrijven niet op ondernemen en ondernemerschap of innovatie.

In regio's die dat wensen 'experimental governance' mogelijk maken

Bij besturing en financiering van het stelsel voor beroepsonderwijs moet ruimte worden gemaakt voor meer diversiteit en hybride samenwerkingsvormen bij de inrichting, financiering en besturing. Daarom pleiten wij ervoor om in regio's die dat wensen 'experimental governance' mogelijk te maken. Dit betekent ook experimenteerruimte in (extern) toezicht gericht op de kwaliteit, de toegankelijkheid en de samenhang. Vragen¹⁰ die daarbij onder meer aan de orde zijn:

- Waarop wordt toezicht gehouden en door wie?
- Hoe worden lerende organisaties en pluriformiteit gestimuleerd?
- Wat zijn de ervaringen met huidige toezichtvormen zoals inspectietoezicht en accreditatie en wat leert ons dat over een passende, lerende en toekomstbestendige systematiek?

¹⁰ Zie onderlegger "Opleiden, vernieuwen, verantwoord toekomstbestendig beroepsonderwijs en extern toezicht", ronder redactie van Hobeon.

Actiepunt 4.

Opheffen rigide scheiding tussen 'binnenschools' en 'buitenschools' leren

De dynamiek in het bedrijfsleven vraagt om andere vormen van samenwerking met het beroepsonderwijs dan via landelijk vastgelegde stagevormen of beroepspraktijkvormingsconcepten. De huidige rigide scheiding tussen de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) en de beroepsopleidende leerweg (bol) in het mbo is er mede de oorzaak van dat de deelname aan de bbl de afgelopen jaren sterk is gedaald: van 164.000 in 2009 naar 100.000 in 2014.

"Grenzen tussen onderwijs en bedrijfsleven gaan vervagen. Er ontstaat een grijs gebied, waar mensen als student en later als medewerker van een bedrijf heen en weer bewegen. We hebben onderwijsinstellingen nodig die op alle niveaus samenwerken met elkaar en met het bedrijfsleven". (Ondernemer uit Zuid-Oost-Brabant)

Dat stelt ons voor vragen rond bijvoorbeeld 'informeel leren' en 'leren op de werkplek', samenwerking in heterogene 'learning communities'. Hoe weten we kennis die hierin wordt opgedaan op waarde te schatten zonder in ingewikkelde en strak gereguleerde procedures terecht te komen? Dit zijn thema's waarmee we ervaring moeten opdoen in een setting waarin meer ruimte is om nieuwe vormen van samenwerking uit te proberen en op te schalen.

Wat op korte termijn wél kan gebeuren is een belemmering uit de weg ruimen. Partijen die in de regio gezamenlijk tot vernieuwende en beter passende samenwerkingsvormen komen, moeten niet worden gehinderd door strikte voorschriften rond bijvoorbeeld onderwijstijd en leerwegen zoals bol en bbl in het mbo. De wetgeving moet ruimte bieden voor flexibiliteit in de regio en bekostigings- en onderliggende inrichtingsvoorschriften rond deze thema's afschaffen. Daarnaast geldt voor ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf dat een bijdrage aan opleiding en scholing niet langer een kostenpost maar een investeringspost moet zijn. We pleiten ervoor om de bekostigingssystematiek ook op dit punt onder de loep te nemen.

Actiepunt 5. Flexibiliteit en maatwerk in kwalificaties

Met concentratie op regionale zwaartepunten ontstaat er in het beroepsonderwijs meer diversiteit. Een rode draad daarbij is een tendens naar meer multidisciplinair werken, in combinatie met gedegen kennis en vaardigheden in een bepaald vak of discipline. De kwalificaties of opleidingen, die zijn ingeschreven in de wettelijke registers zoals Crebo en Croho, bieden daarvoor niet altijd ruimte. In deze structuren moet meer 'lucht' komen. Daarnaast gaat het om regionale ruimte.

"We moeten het accent meer leggen op multidisciplinariteit en ondernemend leren. Veel meer samenwerking tussen bedrijfsleven, overheden en onderwijsinstellingen in de regio gerelateerd aan maatschappelijke vragen, het 'why', technologie en innovatie." (Ondernemer uit Zuid-Oost-Brabant)

Het aanpakken van vraagstukken in de regio kan andere kwalificaties vereisen dan er nu landelijk zijn opgenomen. De ruimte om meer regio-specifieke kwalificaties te ontwikkelen moet vergroot worden om sneller te kunnen inspelen op regionale kansen en/of innovatievragen. Dit kan zich uitstrekken tot maatwerk in niveaus, waarbij het strikte onderscheid tussen mbo en hbo verdwijnt. De betrokkenheid van alle partijen (scholen inclusief studenten en docenten, bedrijven, overheden) in de regio is daarbij essentieel.

Actiepunt 6. Onderzoekende houding.

Wij bepleiten ontwikkelruimte op bovengenoemde thematische actiepunten om ervaring op te doen en mogelijk als voorbode van andere type wet- en regelgeving. Wij bepleiten geen stelselherziening, maar het in gang zetten van de ontwikkeling van het stelsel van beroepsonderwijs als 'lerend systeem'. Als alle betrokken partijen in de regio (ten minste instellingen voor beroepsonderwijs, bedrijven en regionale overheden) het eens zijn over een andere aanpak, dan moeten zij de mogelijkheid krijgen om af te wijken van de vigerende wet- en regelgeving rond bijvoorbeeld kwalificatiedossiers, de samenwerking mbo-hbo, sturings- en toezichtarrangementen, combinaties van leren en werken en publiek-private samenwerking.

Idealiter wordt bovengenoemde vernieuwing ook gestimuleerd door wet- en regelgeving of deze wordt er ten minste in verankerd. Wij zien voor de toekomst drie hoofdlijnen van sturing:

- **Landelijke waarborgen rond kwaliteit en toegankelijkheid.** De hoofdlijn van kwaliteit, toegankelijkheid en financiering van het beroepsonderwijs wordt wettelijk en landelijk vastgelegd. Met name veel voorschriften rond de inrichting van het onderwijs (het 'proces') zouden op dit niveau niet te gedetailleerd moeten zijn.
- **Meer ruimte voor individuele aanspraken.**¹¹ Te denken valt aan leerrechten om ervoor te zorgen dat studenten, werknemers en werkzoekenden in een stelsel met meer variatie tot talentontwikkeling komen.
- **Spelregels en geen inrichtingsvoorschriften.** Het gaat erom te stimuleren dat er in de regio samenwerkingsverbanden of ecosystemen ontstaan rond kwalificatie en kennisontwikkeling om de landelijke waarborgen en de individuele aanspraken te realiseren.

Wij bepleiten geen stelselherziening,
maar het in gang zetten van de ontwikkeling
van het stelsel van beroepsonderwijs als
'lerend systeem'.

¹¹ Zie advies Onderwijsraad. 'Vakmanschap voortdurend in beweging'

Deelnemers, geconsulteerden en belangstellenden van het Forum Beroepsonderwijs

Kees Adriaanse	Klaas Hoeksema	Margreet Rookmaker
Roel Akkerman	Monika Hoekstra	Hiltje Rookmaker
Maarten van Andel	Janneke Hoekstra	Karel van Rosmalen
Ron van Baden	Thecla van Hoogstraten	Lars Rots
Barbara Baelemans	Marjolijn ten Hoonten	Lex Sanou
Rik Baert	Janika Horváth	Ronald Scheer
Louis Bekker	Ella Hueting	Eline Schepers
Eva Bik	Pieter Huisman	Liesbeth Schöningh
Elly Blanksma	Benno Hüsken	Chris Sigaloff
Hanneke Bodewes	Paul Janssen	Paul Sijbers
Thomas Boekhoud	Jos de Jonge	Richard Slotman
Sebastiaan Boersma	Akkie Jonkman	Hans Smaal
Wim Boomkamp	Alie Kamphuis	Harry Starren
Klaas Boonstra	Hans Kamps	Maarten Steinbuch
Geert Boosten	Annie Kempers	Hannie Stuurman
Beatrice Boots	Kete Kervezee	Doekle Terpstra
Youssef El Bouhassani	Marcel Kleijn	Paul Thewissen
Ron Bormans	Ria van 't Klooster	Jan-Peter van den Toren
Jeroen Bos	Rob Kluivers	Kathleen Torrance
Patrick Bouvy	Miriam Korstanje	Mary Tupan
Martyntje Brink	Marnix Krikke	Jeroen van der Veer
Mike Broekhuizen	Hannie Kroes	John van der Vegt
Henk de Bruin	Joanne Kuipers	Eric Verduyn
Fred de Bruijn	Edgar van de Laak	Ron Visser
John Ceifers	Marvin Leerdam	Edward Voncken
Gio Colombi	Arjon de Lege	Inge Vossenaar
Dorette Corbey	Peter van Lieshout	David de Vries
Hans Corstjens	Paul van Maanen	Pieter Waasdorp
Jos de Groen	Wim van der Maas	Aly Waninge
Han De Ruiter	Jack Martens	Hylke Warners
Huib Dekker	Marc van der Meer	Paul Wiertsema
Bas Derks	Nienke Meijer	Paul van Wijk
Martijn Deurloo	Oscar Meijer	Antoine Wintels
Danny van Deurssen	Ron Minnee	Coby Zandbergen
Wim van Dijk	Pieter Moerman	Rinke Zonneveld
Pieter van Dongen	Marc de Mol Moncourt	
Paul Doop	Piet Mosterd	
Rita Dunon	Iselien Nabben	
Peter Engelen	Kees Nieuwenhuijse	
Jeroen Flier	Jeanette Noordijk	
Ben Geerdink	Kitty Oirbons	
Rene Gelens	Paul Oomens	
Annie van Genugten	Leonie Oosterwaal	
Sander Gielen	Jos den Ouden	
Lot van der Giessen	Ike Overdiep	
Sonja van der Graaf	Melanie Peters	
Jos de Groen	William Pijnenburg	
Gerard van Haarlem	Meus van der Poel	
Henriette de Haas	Wim van de Pol	
Mariette Hamer	Ruurd Priester	
Pierre Heijnen	Marcel Raijmakers	
Godfried Heil	Fatima Razzak	
Fabienne Hendricks	Theo Rietkerk	
Mark Hendrikse	Rogier de Rijk	
Cassandra Henssen	Ies de Rooij	
Gerben Hiemstra		

